

**Bukodi Erzsébet – Róbert Péter:
Vagyoni helyzet – kulturális fogyasztás**

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Bukodi Erzsébet – Róbert Péter (2000): „Vagyoni helyzet – kulturális fogyasztás” in: *Társadalmi riport 2000*,
Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.).
Budapest: TÁRKI, Pp. 346–376.

Vagyoni helyzet – kulturális fogyasztás

Bukodi Erzsébet – Róbert Péter

1. Bevezetés

A társadalmi egyenlőtlenségek kétségkívül „legláthatóbb” megnyilvánulási formáját az anyagi életkörülményekben és a kulturális fogyasztásban meglévő különbségek jelentik. Az anyagi és a kulturális életstílus, akár mint a társadalmi rétegződés egyik eleme, akár mint az egyenlőtlenségek egyik következménye, akár mint a társadalmi különbségek nemzedékek közötti átörökítésének közvetítő mechanizmusa, jelen van mind a köznap, mind a társadalomtudományi gondolkodásban. Az életstílust olyan látható viselkedésként foghatjuk fel, amelynek a központi eleme egyrészt a javak birtoklása, másrészt a fogyasztás. Ez a felfogás összhangban van Veblen (1975) klasszikusnak tekinthető megközelítésével a presztízsfogyasztásról, illetve az önprezentáció és a társadalmi státusz kapcsolatáról szóló elmélettel, miszerint az emberek az életstílus révén (is) demonstrálják társadalmi helyzetüket (Collins, 1979).

Az anyagi életstílus, életmód kétségkívül többdimenziós jelenség, amelynek feltétlenül elkülönítendő alkotóelemeit a jövedelemben, a lakáskörülményekben, fogyasztási szokásokban és a különböző javak birtoklásában meglévő különbségek alkotják (Kolosi–Róbert, é.n.). Ebben a tanulmányunkban csak ez utóbbival, a vagyontárgyakkal, tartós fogyasztási cikkekkel foglalkozunk. A társadalmi egyenlőtlenségekre vonatkozó kutatásokban nem ritka, hogy a vagyon, a javak birtoklása az anyagi egyenlőtlenségek jobb mutatójának bizonyul, mint a jövedelmi helyzet. Ennek oka egyrészt, hogy a jövedelmi adatok általában megbízhatatlanabbak, másrészt viszont az is igaz, hogy vagyonszerűen megjelennek olyan tárgyak is, amelyeket valaki például örökölt vagy bármilyen egyéb formában jutott hozzá. Ennek megfelelően a vagyoni adatok csak bizonyos időbeli késéssel tükrözik egy adott háztartás anyagi viszonyainak változását, hiszen a vagyon felhalmozása egy olyan folyamat, amely az esetek többségében nem a pillanatnyi, hanem egy rövidebb-hosszabb időszakra jellemző anyagi helyzetről ad számot.

Az empirikus kutatások a kulturális életstílust, illetve fogyasztást általában olyan kulturális szabadidős aktivitások segítségével operacionalizálják, mint az olvasás, a színházba, múzeumba, koncertre járás. A társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatára végzett adatfelvételek ezeknek a tevékenységeknek a gyakoriságára vonatkoznak, s többnyire nem kérdeznak rá arra,

hogy a mintába került személyek mit olvasnak, mit néznek meg a színházban. Az itt elemzett adatok is ilyen természetűek. Ezért a kulturális fogyasztás finomabb szerkezetének feltárására ebben a tanulmányban nem kerül sor. Ugyanakkor a korábbi rétegződési és mobilitási kutatások azt jelezték, hogy a kulturális életstílus ilyen „durva” mérése is alkalmas markáns rétegspecifikus különbségek, illetve az egyenlőtlenség rétegspecifikus átöröklési mechanizmusainak kimutatására.¹

A vagyoni helyzet és a kulturális fogyasztás itt következő, döntően leíró jellegű bemutatásakor elsősorban a különböző strukturális változók által kijelölhető rétegek szerinti, nagyságrendi különbségekre koncentrálnunk. Elemzésünkben egy olyan kutatás adatbázisát használjuk (a TÁRKI 1999. évi Háztartás Monitor-felvétel), amely lehetővé teszi, hogy a kulturális fogyasztás ilyen természetű vizsgálatát a háztartások, illetve az egyének szintjén is elvégezzük. A vagyoni helyzet elemzése természetesen csak háztartási szinten történik. A következőkben először megvizsgáljuk a háztartások tartós javakkal való ellátottságának, illetve kulturális fogyasztásának időbeli alakulását, majd a vagyoni státusz és a kulturális aktivitás különböző elemeire koncentrálna elemezzük az egyes népességcsoportok közötti egyenlőtlenségeket. Végül, mind az anyagi, mind a kulturális fogyasztás vonatkozásában előállítunk olyan szintetikus mutatókat, amelyek segítségével megpróbálunk árnyaltabb képet adni a magyar társadalom anyagi viszonyairól, kulturális aktivitásáról.

2. Az időbeli változások legfőbb vonásai

2.1. Vagyoni helyzet

Az időbeli változások szemléltetése érdekében megvizsgáltuk néhány tartós fogyasztási cikk előfordulási gyakoriságát 1986-ban, 1993-ban és 1999-ben (1. táblázat). Az adatok azt mutatják, hogy az elmúlt néhány évben statisztikailag szignifikáns mértékben növekedett azon háztartások aránya, amelyek rendelkeznek különböző háztartási gépekkel, elektronikai felszereléssel. A növekedés dinamikája figyelemre méltóan magas a „divatos” cikkek esetében. Így például, amíg 1993-ban a háztartások egytizedében volt mikrohullámú sütő, addig mára ez az arány 38%-ra emelkedett.

¹ Ld. a Rétegződés-modell vizsgálat keretében készült monográfiákat a társadalmi egyenlőtlenségekről (Kolosi, 1984; 1987; Utasi, 1984), illetve az egyenlőtlenségek újratermelődéséről (Róbert, 1986).

1. táblázat *A háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságának időbeli változása (%)*

	1986*	1993*	1999**
Automata mosógép	27	39	50
Mélyhűtő	14	56	65
Mikrohullámú sütő	–	12	38
Híftorony	3	12	20
Színes televízió	25	70	86
Videómagnó	1	27	43
Személyi számítógép	1	6	15
Személygépkocsi	35	35	36

Forrás: Az 1986. és 1993. évi adatok a KSH adott évi Életmód és Időmérés Felvételéből származnak, 1999: TÁRKI Háztartás Monitor-felvétel.

Hasonlóan jelentős a növekedés üteme a videómagnó esetében is: 1986-ban a háztartásoknak csak 1%-a rendelkezett ezzel az eszközzel, 1993-ban már 27%-uknak volt, s jelenleg a családok 43%-ában van videómagnó. A számítógép szintén a legdinamikusabban terjedő tartós fogyasztási cikkek közé tartozik: másfél évtizeddel ezelőtt csak elvétve fordult elő, a kilencvenes évek elején már a háztartások 6%-ában volt jelen, ma pedig már a családok 15 %-ára jellemző. Az automata mosógép és a mélyhűtő esetében szintén fokozatos a növekedés. Az előbbi esetben az előfordulási gyakoriságok rendre 24, 39 és 50%, az utóbbi esetben pedig 52, 56 és 65%. A színes televízió vonatkozásában az ugrásszerű változás 1986 és 1993 között történt: az előbbi időpontban a háztartások 22, az utóbbi időpontban már 70%-ában volt színes televízió. A gépkocsi tulajdonnál gyakorlatilag nincs időbeli változás, mindhárom időpontban a háztartások mintegy 35%-a rendelkezett valamilyen típusú gépkocsival.

A családok tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságának átlagos emelkedése mögött néhány társadalmi csoport relatív pozícióromlása és más csoportok pozíciójavulása figyelhető meg (lásd a Melléklet M1. táblázatát). Egyértelműen ez utóbbiak közé tartoznak az önállók, a vállalkozók, különösen a nem mezőgazdasági foglalkozásúak. Adatainkból úgy tűnik, hogy az ilyen háztartásfővel rendelkező családokban nőtt a legdinamikusabban a fogyasztás-cikkek-ellátottság az utóbbi fél évtizedben. Az önállókon kívül az értelmiségi háztartásoknál – és a vagyontárgyak némelyike esetében a vezetőknél és a szakmunkásoknál is – az anyagi pozíciójavulás jelei mutatkoznak. A képzetlen munkás családok – főleg a segéd- és mezőgazdasági munkások – vonatkozásában viszont a vizsgált tartós javak elterjedtsége gyakorlatilag nem változott az elmúlt másfél évtizedben. Ezen utóbbi társadalmi rétegbe

tartozó családok anyagi életkörülményeinek relatív romlása azért is figyelemre méltó, mert ez nem új keletű jelenség. Egy, a nyolcvanas évek végén készült tanulmány a többi között szintén az iskolázatlan, szakképzetlen foglalkozásúak fokozatosan romló anyagi helyzetét hangsúlyozta (Szántó-Tóka, 1990). Eszerint, amíg bizonyos társadalmi csoportok (vállalkozók, értelmiségiek, vezetők, jól képzett szakmunkások) életkörülményeiben egy folyamatos – némely esetben látványos – javulás figyelhető meg, addig a társadalmi-foglalkozási hierarchia alján elhelyezkedő háztartások vagyoni helyzete a legjobb esetben is stagnál, de semmiképpen nem javul. Egy korábbi, a rendszerváltozás hatását vizsgáló, időbeli összehasonlítás (Róbert, 1994) már felhívta a figyelmet az anyagi életstílus fokozódó differenciálódására. Ez a folyamat láthatóan a kilencvenes évek második felében is tovább folytatódott.

2.2. Kulturális fogyasztás

Az életkörülményeinek romlásával a családok többsége elsősorban kulturális kiadásait csökkentette. Ehhez azonban az is hozzájárult, hogy a működési költségek növekedése miatt a kulturális szolgáltatások árai is jelentősen megemelkedtek. 1998-ban az 1990. évinél kevesebben vették igénybe a könyvtári szolgáltatásokat, és jelentősen csökkent a mozi-, színház- és múzeumlátogatások száma. Az otthonon kívüli művelődési lehetőségek közül a mozilátogatás a leggyakoribb, de az ezer főre jutó látogatások száma 1998-ban mindössze kétötöde volt az 1990. évinek. A múzeumlátogatás esetében valamelyest kisebb mértékű a csökkenés, és legkevésbé a színházlátogatások gyakorisága, valamint a könyvtárba beiratkozottak száma esett vissza az elmúlt évtizedben.

2. táblázat *A háztartások egy főre jutó művelődési kiadásainak változása a háztartás munkaerőpiaci helyzete szerint (%)*

	1994	1995	1996	1997	1998
Aktív háztartások	6,5	6,8	7,2	6,6	7,1
Inaktív háztartások	4,4	4,7	4,3	3,9	3,9

Forrás: Társadalmi Helyzetkép 1999.

A művelődésre, szórakozásra fordított kiadásokat illetően lényegesek az aktív keresős és a munkaerőpiacról „kivonult” háztartások közötti különbségek és ezek időbeli változása. Amíg a dolgozó családok egy főre jutó kiadásainak több mint 7%-át fordítják ma művelődésre, kultúrára, addig ugyanez

az arányszám az inaktív háztartások esetében kevesebb mint 4%. Emellett, az előző csoportban még valamelyest emelkedett is a művelődésre fordított jövedelemhányad nagysága az elmúlt években, ugyanakkor a nyugdíjas, a munkanélküli és az egyéb inaktív családok ilyen irányú kiadásai inkább visszaestek.

3. A vagyoni helyzet és a kulturális fogyasztás alakulása napjainkban

3.1. Vagyoni helyzet

3.1.1. A háztartások vagyontárgyakkal való ellátottsága

Első lépésben megvizsgáljuk a háztartások tartós javakkal való ellátottságának főbb arányait, elkülönítve a vagyoni státus öt elemét (ingatlan, háztartás-felszereltség, „szabadidős” vagyontárgyak, a kincsképzés eszközei, járművek).

A háztartások *ingatlanvagyonának* a nagyságát négy változóval mértük, amelyek a mezőgazdasági földterület, a másik lakóingatlan, a nyaraló, illetve az építési telek meglétére vagy hiányára vonatkoznak (M2. táblázat). Eszerint, a családok csaknem egyötöde rendelkezik mezőgazdasági ingatlanval, 5%-uknak van másik lakása (is), és csaknem ugyanekkora a nyaralóval (is) bíró háztartások aránya. Építési telke a háztartások valamivel több mint 3%-ának van. Összességében, a családok háromnegyede nem rendelkezik a felsorolt ingatlantípusok egyikével sem, több mint kéttizedük mondhat magáénak egyféle ingatlant, és a háztartások mindössze 4%-ának van többféle ingatlana is.

A vagyoni helyzet egy következő dimenziója a különböző *háztartásfelszerelési* cikkek meglétét vagy hiányát vizsgálja (M3. táblázat). A legelterjedtebb tárgy a hűtőgép, hiszen a háztartások több mint 95%-ában előfordul. A mélyhűtővel, hűtőládával (is) rendelkező családok hányada ennél lényegesebb alacsonyabb, de még mindig 60% fölötti az előfordulási arány. A mosógép esetében mind a hagyományos, mind az automata változatra vonatkozóan vannak információink. Mindkét esetben kb. 50–50% az említési arány. Jóval kevesebb család rendelkezik mikrohullámú sütővel (38%), illetve személyi számítógéppel (15%), és elenyésző a riasztóval, mosogatógéppel, légkondicionálóval (is) felszerelt lakások aránya.

A vagyoni státus harmadik komponense az ún. „szabadidős” tárgyakat foglalja magában (M4. táblázat). Ezek közül az első helyen a színes televízió szerepel (86%), videóval a háztartásoknak csupán 43%-a rendelkezik; ennél is alacsonyabb (20%) a hifitoronnyal (is) felszerelt lakások részaránya.

A negyedik vagyoni mutató a háztartási „*kincsképzést*” próbálja feltérképezni (M5. táblázat). Ebben az esetben arra voltunk kíváncsiak, vajon van-e a családban valamilyen értékes műtárgy, nagy értékű hangszer vagy sportfelszerelési cikk, illetve gép. A felsorolt tárgyak a magyar háztartások elenyésző hányadában (1–3%) fordulnak elő. Összességében a családoknak mindössze 8%-a képes az említett formákban vagyont felhalmozni.

Végül, vagyoni indexünk ötödik elemeként a *gépjármű-tulajdonlást* vizsgáltuk meg (M6. táblázat). A megkérdezett háztartások csaknem 40%-a nyilatkozott úgy, hogy legalább egy személygépkocsi van a családban. A többféle gépjármű (több autó vagy emellett valamiféle haszonjármű) előfordulása azonban meglehetősen ritka, a háztartások mintegy 5%-ára jellemző.

3.1.2. A háztartások vagyontárgyakkal való ellátottsága néhány demográfiai és munkaerőpiaci jellemző tükrében

A „magyarázó” tényezőként szolgáló jellemzők közül a háztartás *ingatlanvagyon*a a legerősebb statisztikai kapcsolatban a családfő foglalkozási csoportjával áll. Amíg a vezetők és az értelmiségiek, valamint a vállalkozók háztartásaiban meglehetősen magas a második lakóingatlannal és a nyaralóval rendelkezők aránya (ezeknél a háztartásoknál fordul elő leginkább a többes tulajdonlás is), addig a segédmunkás családok csaknem 90%-ának nincs semmiféle ingatlanvagyon. A munkaerőpiachoz kapcsolódó magyarázó tényezőkön kívül kíváncsiak voltunk arra is, vajon a háztartásfő korcsoportja, a család lakóhelye, jövedelmi helyzete milyen kapcsolatban áll a háztartási ingatlanvagyon nagyságával. Számításaink szerint az ilyen típusú kapcsolat erőssége valamivel alatta marad a munkaerőpiaci helyzetet meghatározó paraméterek (aktivitás, foglalkozási csoport) és a háztartási ingatlanvagyon között mértnek. Ami a korcsoportok szerinti megoszlást illeti, azoknál a háztartásoknál a legalacsonyabb az ingatlannal nem rendelkezők aránya, ahol a háztartásfő 65 év feletti. A lakóhelyi különbségeket illetően talán annyit érdemes kiemelni, hogy minél urbanizáltabb környezetben él a háztartás, annál valószínűbb, hogy van nyaralója és annál ritkábban fordul elő a földtulajdonlás. A család jövedelmi pozíciója és az ingatlanvagyon közötti kapcsolat nem teljesen lineáris, a leglényegesebb különbségek a legfelső ötöd és az ennél alacsonyabb jövedelműek között húzódnak. Ez leginkább a nyaraló és az építési telek birtoklása esetében igaz.

A *háztartásfelszerelési* cikkek vonatkozásában eredményeink rímelnak az előzőekben leírtakra (M3. táblázat). Minél magasabban helyezkedik el a családfő a foglalkozási hierarchiában, annál valószínűbb, hogy a háztartás fogyasztásicikk-ellátottsága kedvezőbb. Különösen igaz ez az olyan „modern” tárgyak esetében, mint a mikrohullámú sütő, a számítógép és az automata mosógép. Ez utóbbi cikk elterjedtségét érdemes összevetni a hagyomá-

nyos mosógépek előfordulási arányaival a különböző foglalkozási csoportokban. Az adatokból világos, hogy amíg a „modern” változat a vezető és az értelmiségi háztartások több mint 80%-ában jelen van, addig az „elavultabb” típus a mezőgazdasági fizikai és a képzetlen munkás családokat jellemzi ugyanilyen mértékben. A tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságot illetően éles különbség mutatkozik a munkaerőpiacról kiszorult és az ott aktívan tevékenykedő háztartások között. Amíg a „dolgozó” családok csaknem háromnegyedében van mélyhűtő, 68%-uk automata mosógéppel (is) rendelkezik, több mint 50%-uknál a mikrohullámú sütő (is) előfordul és egynegyedüknek számítógépe (is) van, addig ugyanezek az arányszámok a munkanélküli és a szociális segélyezett háztartások esetében rendre 46, 36, 22 és 7 %-ot tesznek ki. A háztartás jövedelmi helyzete és a háztartásfelszereltség közötti kapcsolat ezúttal sem lineáris: a legmarkánsabb különbségek a legfelső jövedelmi ötödbe tartozók és a „többiek” között jelentkeznek. A településtípusok szerinti differenciák a „modern” javak vonatkozásában a legszembetűnőbbek: a települési lejtőn lefelé haladva csökken az automata mosógéppel, mikrohullámú sütővel, számítógéppel ellátott háztartások aránya. Figyelemre méltóak a korcsoportok szerinti különbségek is. A középkorúak (35–49 évesek) háztartásai a legfelszereltebbek, míg a 65 év felettiéknél a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság inkább csak a legelterjedtebb javakra korlátozódik.

A vagyoni státus harmadik komponense a „szabadidős” tárgyak birtoklására vonatkozik (M4. táblázat). A „magyarázó” változók szerinti különbségek a fentiekben bemutatott mintát erősítik. Vagyis, a legelőnyösebb foglalkozási pozícióban lévő, a munkaerőpiacon alkalmazottként vagy önállóként dolgozó családfők háztartásaiban a legvalószínűbb a színes televízió, a videomagnó és a hifitorony megléte; míg a kvalifikálatlan, képzetlen munkás családoknál jóval alacsonyabbak az előfordulási arányok. Lényegesek a korcsoportok szerinti különbségek is: a fiatal és a középkorú családoknál a leggyakoribb a „szabadidős” vagyontárgyak említése, míg a 65 év feletti háztartások egytizedében fordul elő videomagnó, és csupán csak 2% esetében van hifitorony. A lakóhelyi differenciák megint az urbanizációs lejtő mentén alakulnak: a fővárosi háztartásoknál a legmagasabb, a községeknél a legalacsonyabb az említett cikkek elterjedtsége. A jövedelmi helyzet szintén a várt módon hat, azaz, a legfelső ötödbe tartozóknál a legvalószínűbb, hogy a háztartásban előfordul színes televízió, videomagnó, illetve hifitorony, míg a többi esetben az eltérések jóval kisebbek.

A családi „kincsképzés” esetében a háttérparaméterek szerinti megoszlások az előbbieknél megfelelőek (M5. táblázat). A háztartás anyagi helyzetének ilyen erősítése az értelmiségi, a vállalkozó és azokra a családokra a legjellemzőbb, ahol a családfő vezető pozíciót tölt be, míg a segédmunkásoknál „kincsképzés” szinte elő sem fordul. A lakóhely szerinti különbségek annyi-

ban érdekesek, amennyiben azt jelzik, hogy a fővárosban élők mellett a megyeszékhelyen lakók esetében a leggyakoribb, a községekben lakóknál a legkevésbé elterjedt az értékes vagyontárgyak birtoklása. A jövedelmi státust illetően talán itt jelentkezik a legmarkánsabban a legfelső ötöd és az ennél szerényebb jövedelmű háztartások közötti differencia.

Végül megvizsgáltuk a *gépjármű-tulajdonlás* és a különböző, az előzőekben sorra vett magyarázó tényezők közötti összefüggés szorosságát (M6. táblázat). A járművek birtoklása és a munkaerőpiaci tényezők közötti kapcsolat ebben a vonatkozásban is nagyon erős. Jól érzékelhető a munkaerőpiacról kiszoruló hátrányos helyzete: a nyugdíjas és a szociális segílyt igénybe vett családok 80%-ának nincs autója vagy egyéb gépjárműje, míg a dolgozóknál ez az arány 50% alatti, és különösen alacsony a vállalkozóknál. Ez utóbbi háztartások több mint egynegyede több gépjárművel is rendelkezik. A foglalkozási csoportok szerinti differenciák esetében az önállóak mellett érdemes kiemelni a vezető és értelmiségi foglalkozásúakat mint olyan rétegeket, ahol szintén elterjedt a járműtulajdonlás. Az autóval való ellátottság a lakóhely típusa szerint változik a legkevésbé. A korcsoportok szerinti különbségek is érdekesek annyiban, amennyiben azt mutatják, hogy a családi „gépjárműpark” megléte a középkorú háztartásoknál a leggyakoribb. A jövedelmi viszonyok és a járműtulajdonlás közötti összefüggés az előzőekben vázoltakkal megegyező: a legfelső jövedelmi ötödbe tartozóknál a leggyakoribb a gépjárművek előfordulása, a „szegényebbek” esetében a különbségek kevésbé szembetűnők.

3.2. Kulturális fogyasztás

3.2.1. Kulturális fogyasztás háztartási szinten

A háztartások kulturális szintjének jellemzésére olyan adataink vannak, mint a birtokolt könyvek, CD-k, hanglemezek, audio- és videokazetták száma (M7. táblázat). Összességében megállapítható, hogy 1999-ben a háztartások 13%-ának nem voltak könyvei, 79%-ának nem voltak CD-i, 66%-ának nem voltak hagyományos hanglemezei, 38%-ának nem voltak audio-, s 55%-ának videokazettái. A következőkben néhány demográfiai és munkaerőpiaci háttérparaméter alapján felvázoljuk a háztartások kulturális fogyasztásának legfontosabb jellemzőit.

Lakóhely szempontjából az urbanizációs lejtő hatását érdemes kiemelni. A városi háztartások vannak a legközelebb az átlaghoz, a megyeszékhelyeken élő háztartások átlag feletti értéket mutatnak, de az átlagtól leginkább a községi és a fővárosi háztartások térnek el, az előbbieket lefelé, az utóbbiakat felfelé. Korcsoport szerint az adatok nem minden esetben mutatnak lineáris

összefüggést. Bizonyos tekintetben a legjobb kulturális ellátottság a 31–40 éves háztartások esetében mutatkozik. Az ilyen háztartások kulturális igény szintje nem feltétlen magasabb, mint a fiatalabbaké, de életciklusuk magasabb kulturális fogyasztási szintet tesz lehetővé számukra. A 18–30 éves háztartások így sem maradnak el a könyvek vagy a CD-k birtoklása terén. A 41–50 éves háztartások ennél általában rosszabb, de azért átlag feletti helyzetben vannak. Az átlaghoz legközelebb az 51–60 éves háztartások vannak. Az ennél idősebb háztartások kulturális szintje már elmarad az átlagtól, s ez különösen igaz a 71 év feletti háztartásokra.

Iskolázottság szempontjából többnyire a képzési hierarchia mentén növekszik a háztartások kulturális szintje. Bizonyos vonatkozásokban azonban, (magán-, illetve videokazetta birtoklása), középszinten a szakközépiskolai végzettségű háztartások a gimnáziumi végzettségűeket, a felsőfokon pedig a főiskolai végzettségű háztartások az egyetemi végzettségűek megelőzik. A foglalkozási rétegződés mentén az értelmiségi háztartások ellátottsága majd minden téren a legmagasabb. Az önálló iparosok, kereskedők, szolgáltatók háztartásaiban is magas arányban jelenik meg a modern kulturális fogyasztás, ezekben a háztartásokban található legmagasabb arányban videokazetta. A könyvekkel való rendelkezés terén azonban a szellemi dolgozók háztartásai megelőzik őket. Foglalkozás tekintetében a kulturális ellátottság terén az átlaghoz legközelebb a szakmunkások háztartásai vannak, s az átlagtól legjobban a mezőgazdasági fizikai munkások háztartásai maradnak el. Az egy főre jutó jövedelem szempontjából az adatok ismét nem mutatnak teljesen lineáris kapcsolatot. Még a középső, 5. és 6. decilisekbe tartozók is többnyire elmaradnak az átlagtól. A kulturális ellátottság az átlagos mértéket csak a 8. decilisben éri el vagy haladja meg. A legfelső jövedelmi decilisbe tartozó háztartások esetében a legmagasabb a kulturális ellátottság, s a különbség némely esetben kiugró.

3.2.2. Kulturális fogyasztás egyéni szinten

Míg az előzőekben a háztartások kulturális fogyasztására koncentráltunk, addig ebben az alfejezetben az egyének kulturális aktivitásának legfőbb jellemzőit vesszük számba. Olyan tevékenységeket írunk le, mint az olvasás, moziba, színházba, múzeumba, hangversenyre járás vagy a tv-nézés. A kulturális életstílus elemzésekor tehát figyelembe vesszük azt a különbséget, amely a korábbi vizsgálatok szerint az otthonülő, illetve az eljáró kulturális aktivitások mentén jelenik meg (Sobel, 1981).

Az újságolvasást illetően elmondható, hogy a lakosság 60%-a rendszeresen, 30%-a alkalmatosan, 9%-a pedig soha nem olvas folyóiratot (M8. táblázat). Könyvet rendszeresen olvas 26%, alkalmatosan 45%, és soha nem olvas 29%. A könyvet olvasók közül 43% olvas szakkönyvet vagy idegen nyelvű könyvet. A lakáson kívül folytatható kulturális aktivitásokat illetően a legnépszerűbbnek a

múzeumlátogatás mutatkozik: a lakosság több mint 30%-a volt az elmúlt egy év során legalább egy alkalommal múzeumban. A második helyen a színházlátogatás áll (25%), amelyet a hangversenylátogatás követ (9%). Ezen átlagok mellett, azonban, ezúttal is érdekesek lehetnek a rétegekülönbségek.

Elmondható, hogy az újság- és a szakkönyv olvasást leszámítva a nők kulturális fogyasztása valamivel nagyobb, mint a férfiaké. Lakóhely szerinti bontásban az az érdekes, hogy a fővárosi kérdezettek kisebb aránya rendszeres újságolvasó, mint bármely más településtípuson élőké, beleértve a községeket is. A legtöbb rendszeres újságolvasó a megyeszékhelyeken lakik. Könyv olvasás tekintetében a fővárosiak és a megyeszékhelyen élők között a legmagasabb a rendszeres olvasók aránya. A szakkönyvek olvasása terén a budapestiek vezetnek. Az eljáró kulturális fogyasztás tekintetében szintén erőteljesebb a különbségek az urbanizációs lejtő mentén, a községek aktivitása igen alacsony, a fővárosban élőké a legmagasabb. Korcsoportok szerint nézve az adatokat, az újságolvasást leszámítva a 30 év alattiak a legaktívabban, ők olvasnak legtöbbet könyvet, illetve szakkönyvet, s gyakrabban is járnak el otthonról kulturálódni, mint a középkorúak. A kulturális fogyasztás a legalacsonyabb az idősök között, főleg az eljáró aktivitások terén nagyok az életkori különbségek.

Az iskolázottság és a kulturális fogyasztás kapcsolata többé-kevésbé lineárisnak mondható. Az érettségivel nem rendelkezők esetében alacsonyabb értékek mutatkoznak, mint a középiskolai végzettségűeknél. A gimnáziumi végzettségűek kulturális fogyasztása többnyire magasabb, mint a szakközépiskolában érettségizetteké. Még erőteljesebb különbségek tapasztalhatók a diplomások között az egyetemet végzettek javára, a főiskolát végzettekkel szemben. Az újságolvasást leszámítva hasonló módon felülmúlja az értelmiségiek kulturális fogyasztása a felső vagy középszintű vezető beosztásban lévőkét. A középszintű szellemi dolgozókat és az önálló foglalkozásukat minden vizsgált területen alacsonyabb, de azért átlag feletti kulturális fogyasztás jellemzi. A szakmunkások kulturális aktivitása már átlag alatt van. A szakképzetlen munkások és a mezőgazdasági fizikaiak kulturális fogyasztása minden tekintetben a legalacsonyabb. Végül a személyes jövedelem tekintetében a kulturális fogyasztással való kapcsolat linearitása erősebb annál, mint amit a háztartás szintjén tapasztaltunk. A középső jövedelmi decilisekbe tartozó személyek esetében a kulturális fogyasztás átlag körüli, a legfelső jövedelmi decilisbe tartozó személyek kulturális aktivitása pedig jelentősen kiemelkedik.

A személyi szintű kulturális fogyasztás vizsgálatakor természetesen az is lényeges, hogy az egyes tevékenységeket végzők milyen gyakorisággal végzik azokat. A könyvet olvasók egy év alatt átlagosan 15 könyvet olvastak ki. A magukat rendszeres könyv olvasóknak minősítők éves átlaga 30 könyv, a könyvet ritkán olvasók éves átlaga pedig 6 könyv. A könyvet olvasók közül

azok, akik szakkönyvet vagy idegen nyelvű könyvet is olvastak, éves átlagban 7 könyvet vettek kézbe.² Az olvasott könyvek számának tekintetében nincs statisztikailag jelentős különbség a nem, az életkor, a lakóhely, illetve a jövedelem vonatkozásában. Az egyetemet végzettekről viszont elmondható, hogy az átlagnál kétszer több könyvet olvastak el egy év alatt, jóval többet, mint akik csak főiskolai diplomával rendelkeznek. A vezető beosztásúak is több könyvet olvastak az átlagnál. A szakkönyveket is elsősorban az egyetemet végzettek forgatták. Foglalkozás alapján itt nincs különbség az értelmiségiek és a vezető beosztásúak között.

Jelentősebbek a rétegspecifikus eltérések a házon kívüli kulturális aktivitásokat tekintve, elsősorban a színházba, illetve a múzeumba járás gyakorisága terén³ (M9. táblázat). A nemek szerinti különbségek statisztikailag nem számottevőek. Település szerint a fővárosiak járnak legtöbbször színházba. Adataink ismét megerősítik, hogy az eljáró kulturális fogyasztás erősen életkor-specifikus. Legtöbbször a 31–40 évesek járnak színházba, koncertre vagy múzeumba, a náluk fiatalabbak esetében valószínűleg az okozza az otthonulást, hogy éppen abban az életciklusban vannak, amikor kisgyermek van a családban; az idősebbek pedig egyre inkább otthonülőkké válnak. Az iskolázottság szerinti különbségek szintén nemcsak a kulturális részvétel tényét, hanem a fogyasztás mértékét is befolyásolják. Nem meglepően, az egyetemi diplomával rendelkezők aktivitása a legmagasabb. Az érettségizetteknél a szakközépiskola esetében adódtak magasabb átlagok, de a különbség nem jelentős. Foglalkozás szempontjából az értelmiségiek minden vonatkozásban megelőzik a vezetőket. Az önállóak is gyakrabban járnak színházba vagy múzeumba, mint a vezető pozícióban lévők. Ugyanakkor már a szakmunkások is, de még inkább a szakképzetlen vagy mezőgazdasági fizikaiak – ha el is jutnak ezekbe az intézményekbe – az átlagnál kevesebb alkalommal teszik ezt. Az egy főre jutó jövedelem szerint a házon kívüli kulturális fogyasztás a legfelső jövedelmi decilisben a leggyakoribb, s még a 8. decilisben sem minden esetben haladja meg az átlagot. A kulturális fogyasztás mennyisége tehát nem teljesen lineárisan kapcsolódik az anyagi helyzethez.

A fentebbi kulturális aktivitások mellett a lakosság mozi-, könyvtár-, könyvesbolt-látogatásának intenzitására is kíváncsiak voltunk (M9. táblázat). A népesség mintegy egynegyede volt az elmúlt 12 hónapban moziban. A rétegeképző ismérveket tekintve, moziba inkább a nagyobb városokban s Budapesten, jellemző módon a 30 évnél fiatalabbak járnak. A moziba járók

² A pontosság kedvéért: a kutatás során a kérdés könyvolvasásra vonatkozott, s nem a könyv elolvasására. Így az is olvasott pl. szakkönyvet, aki azt kézbe vette, s annak egy meghatározott részét, egy fejezetet, néhány számára fontos oldalt elolvasott.

³ A hangversenyre járásra vonatkozó átlagok eltérései többek között azért sem szignifikánsak, mert itt csak mintegy 300 válaszolóról van szó.

legalább érettségivel rendelkezők, felülreprezentáltak közöttük az értelmiségiek és az önálló foglalkozásúak, s a felső jövedelmi decilisbe tartoznak. Többségben vannak köztük a férfiak is. Egy éven belül átlagosan 6 filmet néztek meg a moziba járók, de a budapestiek, a 30 év alattiak, illetve a szakközépiskolát végzettek, s a legfelső decilisbe tartozók ennél szignifikánsan többet.

Könyvtárba egy éven belül minden ötödik, könyvesboltban minden második ember járt. Ezeket az intézményeket a nők inkább látogatják. Nagyobb városokban sokkal többen térnek be könyvesboltba, mint kisebb településen. A könyvtárlátogatók viszont egy kisebb városban többször mennek el egy éven belül a könyvtárba, mint Budapesten. Mind a könyvtárba, mind a könyvesboltba az átlagnál sokkal inkább járnak a 30 év alattiak. Ugyanakkor a legidősebb, 70 év feletti könyvtárlátogatók mennek a leggyakrabban a könyvtárba, egy év alatt átlagban 20-szor. Hasonlóképp a diplomások is havonta többször megfordulnak a könyvtárban. Az értelmiségiek több mint 90%-a járt egy éven belül könyvesboltban, a vezetőknek csak a háromnegyede. Az értelmiségiek átlagosan havonta térnek be könyvesboltba, s mintegy háromhetente mennek el könyvtárba. A felsőbb jövedelmi decilisekbe tartozók sokkal inkább járnak könyvesboltba, ami összefügghet a könyvek magas árával. Ugyanakkor köztük a könyvtárba járók aránya is kétszerese az átlagnak. Az anyagi helyzet mégis lényeges tényező, mivel a könyvtárba járás gyakorisága és a jövedelem közti kapcsolat nem szignifikáns, miközben a könyvesboltba járás gyakorisága és a jövedelem közti kapcsolat az.

Az ún. házon kívül folytatott kulturális fogyasztással szembeállítható a televízió nézés. A népesség mindössze 5–6%-a nem néz egyáltalán tévét (lásd M10. táblázat). A többiek tévénézésre fordított átlagos ideje hétköznapiakon több mint 2 és fél óra (151 perc), hétvégén több mint 3 óra (201 perc). A férfiak és a nők tévénézése közötti különbség statisztikailag nem jelentős. A tévénézés gyakorisága a községekben átlag alatti, a fővárosban átlagos, a megyeszékhelyeken élők nézik legtöbbször a televíziót. A tévénézés és az életkor összefüggése U-alakú, hétköznapiakon a 30 év alattiak és a 60 év felettiak néznek legtöbbször televíziót. Hétvégén viszont a középkorúak is felzárkóznak, legalábbis az idősebbekhez. A legfiatalabbak kiugróan sokat tévéznek ekkor is, náluk a hétvégén a tévénézéssel töltött idő megközelíti a 4 órát. Iskolázottság szempontjából a tévénézés időtartama csökken az alapfokú – középfokú – felsőfokú végzettségi hierarchia mentén. A középfokú iskolával rendelkezők közül a gimnáziumi végzettségűek kevesebbet tévéznek, mint a szakközépiskolai végzettségűek; s az egyetemet végzettek is kevesebbet ülnek a tévé előtt, mint azok, akiknek főiskolai diplomájuk van. Foglalkozás szerint az értelmiségiek a hét bármely szakában kevesebbet nézik a tévét, mint a bármely más foglalkozási csoporthoz tartozók. A középszintű szellemi dolgozóknál kevesebbet tévéznek a vezetők is. A fizikai foglalkozásúak közül a

szakképzetlen munkások nézik a legtöbbet a televíziót, többet mint a mezőgazdasági fizikai dolgozók. A jövedelem alapján a legfelső decilisbe tartozók nézik a legkevesebbet a televíziót. A legtöbbet tévézők hétköznap a középső, hétfőgén a legalsó jövedelmi decilisben vannak.

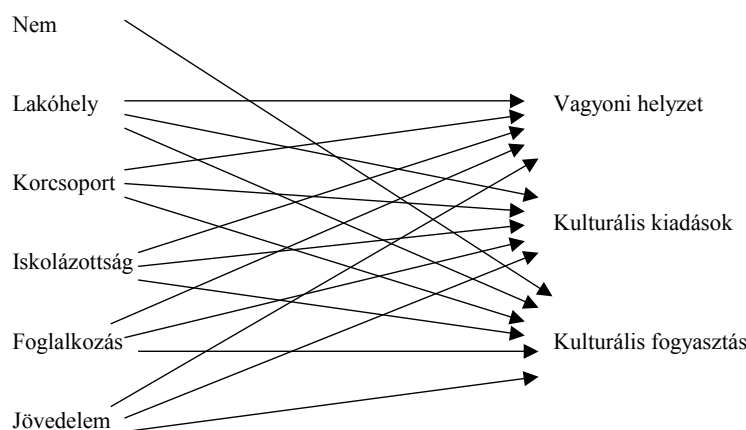
4. Különbségek és azonosságok a vagyoni helyzetet és a kulturális fogyasztást befolyásoló tényezőkben: többváltozós statisztikai elemzés

A leíró elemzések után egy többváltozós statisztikai modellel vizsgáltuk a vagyoni helyzet és a kulturális fogyasztás meghatározottságát a háztartások, illetve a személyek szintjén. A vagyoni jellemzőket illetően létrehoztuk a háztartási vagyoni helyzet összevont indexét⁴, a kulturális fogyasztás szintikus leírására pedig két függő változót szerkesztettünk. Egyrészt a háztartások művelődési – oktatási kiadásainak összegét vettük figyelembe, másrészt a személyek jellemzésére létrehoztunk egy kulturális fogyasztási skálát⁵. A magyarázó változók az eddig használt demográfiai, illetve szociológiai rétegek voltak ún. indikátor változó formájában. (A referencia a községi háztartás vagy személy, ahol a háztartásfő, illetve a kérdezett 70 év feletti, legfeljebb 8 osztályt végzett, mezőgazdasági fizikai foglalkozású, s a legalsó jövedelmi decilisbe tartozó férfi). Az itt bemutatott statisztikai elemzés lehetővé teszi, hogy a lehetséges „magyarázó” változók hatását ne egymástól függetlenül, külön-külön vegyük figyelembe, hanem az egyes tényezőknek a „nettó”, a többi „magyarázó” paraméterrel kontrolált hatására koncentráljunk.

4 Az összevont „vagyoni helyzet” index előállítását a következőképpen történt: Az összes elemi változó alapján egy olyan mutatót szerkesztettünk, amelyek nemcsak az adott tárgy meglétét vagy hiányát veszik figyelembe, hanem azt is, hogy az adott dolog milyen „ritkasági értékkel” bír, tekintve véve a népességen belüli megoszlását (sztenderdizálás). Például, egy gyakran előforduló tárgy nem ér túl sokat a skálán, hiszen majd mindenkinek van, hiánya viszont erős negatívum (csak keveseknek nincs). Egy kevésbé elterjedt tárgy viszont sokat ér, mert kevesek rendelkeznek vele, hiánya viszont nem nagy negatívum (alig-alig fordul elő). Az így kapott sztenderdizált értékeket azután összeadtuk, s így jutottunk a „vagyoni” skálához.

5 A kulturális fogyasztás hét területét alapul véve főkomponens-elemzést végeztünk. Az egyes elemek (zárójelben a kommunalitás): olvasás (0,45), színház (0,57), mozi (0,44), múzeum (0,64), könyvtár (0,51), hangverseny (0,40), könyvesbolt (0,61). Az első és egyetlen főkomponens sajátértéke 3,63. Ez a rotálatlan főkomponens a bevont változók teljes szórásának 52%-át magyarázta meg.

1. ábra A statisztikai modell vázlata: A vagyoni helyzet és a kulturális fogyasztás meghatározottsága

4.1. Vagyoni helyzet

A magyarázó változóknak választott demográfiai és munkaerőpiaci tényezőkkel a háztartások vagyoni helyzetében mutatkozó szórás csaknem 40%-át tudtuk megmagyarázni (lásd M11. táblázat). Jól láthatóan, a családok vagyoni helyzete a különböző munkaerőpiaci, jövedelmi jellemzőkkel áll a legszorosabb kapcsolatban. Mindenekelőtt az iskolázottságnak, a képzettségnek van meghatározó szerepe. Ezt bizonyítja, hogy a legfeljebb általános iskolát végzett családfők háztartásaihoz viszonyítva, az iskolai hierarchián felfelé haladva nő a kedvező vagyoni helyzetűek közé tartozók hányada. Figyelemre méltó, hogy mennyire nem mindegy, hogy milyen szintű diplomáról van szó: a „csak” főiskolai oklevéllel rendelkező háztartásfők családjainak a vagyoni viszonyai jóval kedvezőtlenebb az egyetemet végzetekénél. Középszinten szintén nem mindegy az érettségi típusa: a szakközépiskolát végzetek háztartásai általában jobb anyagi helyzetűek, mint a gimnáziumot végzett családok. Ennek valószínűleg az a magyarázata, hogy az utóbbi csoportba tartozó háztartások nagy hányada „női” háztartás (gimnáziumot végzett női háztartásfőkkel), akik az esetek többségében gyermeküket egyedül nevelő anyák, szerény akkumulációs lehetőségekkel.

Az iskolázottságon kívül a másik lényeges determináló faktor a családfő foglalkozási státusa, igaz csak két esetben: a közép- és felsővezetőknél és a vállalkozóknál. Az egyéni vállalkozók háztartásai élnek a legjobb vagyoni körülmények között, őket a vezetői családjai követik. A többi foglalkozási csoport vagyoni helyzete

tében nincsenek statisztikailag jelentős különbségek, ami valószínűleg azzal függ össze, hogy magyarázó modellünk tartalmazza az iskolai végzettséget is.

A háztartási jövedelem és a vagyoni helyzet közötti kapcsolatot illetően jól látszik, hogy az előbbi növekedésével párhuzamosan emelkedik a családi vagyonfelhalmozás is. A legrosszabb jövedelmű háztartásokhoz viszonyítva szignifikánsan javul a vagyoni helyzet, ahogy a háztartások az egy főre jutó jövedelmük alapján egyre magasabb jövedelmi decilisbe kerülnek.

Figyelemre méltó, hogy a lakóhelyi jellemzők korántsem olyan meghatározók a háztartások vagyoni helyzete szempontjából, mint a munkaerőpiaci faktorok. Ezt bizonyítja, hogy a lakóhely településtípusa szerinti különbségek statisztikailag nem jelentősek. A korcsoportok szerinti vizsgálódás a várt eredménnyel szolgál. A tartós javakkal való ellátottság, a vagyonfelhalmozás jellegéből adódóan, a középkorú háztartások vagyoni helyzetében a legkedvezőbb. A 60 éven felüli családfőjű háztartások viszont meglehetősen szerény vagyoni körülmények között élnek. Mindez azt bizonyítja, hogy az elszegényedés veszélye lényegesen megemelkedik a munkaerőpiacról való kilépéssel.

4.2. Kulturális fogyasztás

A háztartások esetében a kulturális kiadások teljes szórásának alig több mint 10%-át tudtuk megmagyarázni (lásd M13. táblázat 2. oszlopa). A többváltozós elemzésben a magyarázó változók közötti kapcsolat miatt a települési különbségek egyáltalán nem mutatkoznak szignifikánsnak. (Amikor csak a lakóhely-változót vontuk be az elemzésbe, a községi háztartásokhoz képest csak a budapesti háztartások kiadásai voltak szignifikánsan magasabbak.) Az életkor hatása viszont markáns. Jól látható az a fordított U-görbét formázó összefüggés, miszerint a 41–50 év közötti háztartások engedhetik meg maguknak a legtöbb kulturális kiadást. Az iskolázottság tekintetében – a többi magyarázó változó hatása mellett – csak az egyetemi végzettség növeli szignifikánsan a kulturális kiadások nagyságát. Foglalkozás szempontjából pedig csak az önállóak háztartásainak kulturális kiadásai magasabbak szignifikánsan. Az egy főre jutó jövedelem esetében (ami nyilván összefügg a képzettséggel és a foglalkozással) csak a legfelső jövedelmi decilisbe tartozó háztartásoknál mutatkoznak szignifikánsan magasabb kulturális kiadások.

Jobban működött az összefoglaló modell a személyek esetében (lásd M13. táblázat 3. oszlopa). Itt a kulturális fogyasztás mérésére kialakított skála teljes szórásának majd 55%-át meg tudtuk magyarázni. A független változók között itt is fennáll a kapcsolat, de ennek ellenére a legtöbb becslés statisztikailag szignifikáns. (Kétségtelen, a személyek esetében az elemszám is majd kétszerese a háztartások számának.)

A nők kulturális fogyasztása – figyelembe véve azt is, hogy képzettségük, foglalkozásuk, jövedelmük a férfiakétól eltérő – magasabb, mint a férfiaké. A váro-

sokban élők kulturális fogyasztása akkor is magasabb, ha figyelembe vesszük, hogy ők többnyire iskolázottabbak, több a keresetük, mint a községi lakosoké. Az életkor előrehaladtával a kulturális fogyasztás csökkenő tendenciája mutatható ki. Az iskolai végzettséggel növekszik a kulturális fogyasztás, foglalkozás szempontjából pedig az értelmiségiek és a középszintű szellemi foglalkozásúak kulturális aktivitása a legnagyobb, a vezetők – talán idő hiányában – tőlük elmaradnak. A személyes jövedelem esetében lényegében csak a 6. jövedelmi decilistől felfelé kezd érdemben növekedni a kulturális fogyasztás. A közepesnél alacsonyabb jövedelem esetén (az 5. Decilistől lefelé) a kulturális fogyasztásban nincs számottevő különbség.

5. Összefoglalás

A tanulmány célja a lakosság anyagi és kulturális életviszonyainak bemutatása volt, a háztartások tartós javakkal, vagyontárgyakkal való ellátottsága, illetve a családok és egyének kulturális fogyasztása alapján.

Eredményeink alapján azt mondhatjuk, hogy a háztartások vagyoni helyzete erősen függ a képzettségtől és a különböző munkaerőpiaci paraméterektől. Az iskolázottsági hierarchián felfelé haladva növekszik a kedvező vagyoni körülmények között élő családok aránya, és ez különösen magas az egyetemet végzettek körében. A kvalifikáció mellett az egyik leglényegesebb tényező, hogy a családban van-e aktív kereső vagy sem. Ahol a háztartásfő kiszorul a munkaerőpiacról – munkanélkülivé vagy szociális segélyezetté válik, illetve nyugállományba vonul – sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy a család vagyoni szempontból is a legszerényebb státusú háztartásokhoz tartozik, mint az aktív keresős családokban. A foglalkozási hierarchiát illetően vagyoni szempontból egy hárompólusú kép rajzolódik ki: legkedvezőbb helyzetben a vállalkozók és a vezetők vannak; „középen” helyezkednek el a beosztott értelmiségiek, a középszintű szellemi és a szakmunkás háztartások; majd őket erősen leszakadva követik a képzetlen munkás családok. Figyelemre méltóak a különböző jövedelmi kategóriákba tartozó háztartások közötti vagyoni különbségek is. Jól látható a magasabb jövedelműek kiugró előnye: esetükben a „szegényebb” vagyoni helyzetűek közé sorolódás meglehetősen ritka, míg jelentős hányaduk tartozik a kedvezőbb vagyoni helyzetűek közé. A háztartások (háztartásfők) életkora szerinti különbségek egy fordított U-alakú görbét formáznak, ahol a középkorú családok vannak a legkedvezőbb helyzetben. A görbe felfelé irányuló szárán helyezkednek el a fiatal háztartások, az idősebb korcsoportokba tartozó családokat a görbe lefelé irányuló szárán találjuk. Figyelemre méltó a lakóhely szerinti különbségek viszonylagos gyengesége, hiszen a háztartás demográfiai és munkaerőpiaci jellemzőivel kontrolálva nem mutatkoztak statisztikailag szignifikáns eltérések a különböző településtípusokon élők vagyoni helyzetében.

A kulturális fogyasztást illetően lényeges különbségek mutatkoztak a háztartások és az egyének magatartását meghatározó tényezőkben. Ezek a különbségek röviden így foglalhatók össze: amíg a családok kulturális „ellátottságában” – a vagyoni viszonyokhoz hasonlóan – a középkorú háztartások vezetnek, addig az egyének kulturális aktivitása az életkor előrehaladtával csökken. Az iskolázottság és a foglalkozási státus befolyásoló szerepe is más és más háztartási és egyéni szinten. A családok kulturális tőkéje igazán lényegesen csak az egyetemi végzettségű háztartások családjaiban emelkedik az átlag fölé, míg az egyének kulturális fogyasztása az iskolai hierarchián felfelé haladva lineárisan növekszik. A foglalkozási differenciákat illetően azt kell kiemelnünk, hogy amíg a háztartások pénzbeli kulturális kiadásai szempontjából az önálló vállalkozók vannak a legkedvezőbb helyzetben, addig a kulturális fogyasztás különböző formáinak az igénybevételében az értelmiségiek és a középszintű szellemi foglalkozásúak járnak elől. Végül úgy tűnik, hogy a jövedelmi helyzet inkább az egyének kulturális aktivitását befolyásolja, mintsem a háztartásokét, és a lakóhelyi különbségek is számottevőbbek egyéni szinten.

Fontos hangsúlyozni, hogy az elemzésünk alapjául szolgáló adatok döntően csak mennyiségi szemszögből tájékoztattak az anyagi és a kulturális fogyasztásról. A fogyasztás itt nem vizsgált minőségi ismérvei (pl. tartós fogyasztási cikkek típusa, kora, vagy az olvasott könyvek műfaja, megtekintett színdarabok, tévéműsorok jellege stb.) nyilván tovább árnyalnák a kapott képet. Az általunk alkalmazott megközelítésben azonban azt mondhatjuk, hogy mind a vagyoni helyzet, mind a kulturális fogyasztás jelentősen rétegspecifikus, illetve státusfüggő. Mi több, azt is tudjuk, hogy a háztartások, illetve az egyének ezen jellemzői nemcsak következmény jellegűek, hanem státusteremtő tényezők is. Korábbi hosszabbtávú időbeli összehasonlítások alapján úgy tűnt, hogy a kulturális fogyasztáshoz képest az anyagi fogyasztás egy erőteljesebb kikristályosodottság irányába mutat az olyan hagyományos szociológiai ismérvekkel, mint a képzettség, foglalkozás, jövedelem (Róbert, 1994). A kilencvenes évek második felében azonban a kulturális életstílus kapcsolata is felerősödött a társadalmi státus ezen szokásos összetevőivel. Az itt bemutatott oksági modellhez hasonló, de a nyolcvanas évek elejétől a kilencvenes évek végéig terjedő dinamikus elemzésben (Róbert, 2000), az eredmények azt mutatták, hogy a státuskikristályosodás folyamata a nyolcvanas években a kilencvenes évek elejéig mind az anyagi életkörülmények, mind a kulturális életstílus esetében növekedett, majd ez a folyamat a kilencvenes évek második felében megtorpant. Ha azonban az anyagi fogyasztást drágább és ritkább eszközökkel mértük, akkor az anyagi életkörülmények társadalmi meghatározottsága a kilencvenes években is erősödő trendet mutatott. Ezek az eredmények, valamint az ebben a tanulmányban is bemutatott többváltozós elemzés azt jelzi, hogy Magyarországon az anyagi és kulturális fogyasztás erősen összefügg a társadalmi státussal, iskolázottsággal, foglalkozással, jövedelemmel. Ez azt jelenti, hogy az életstílus változatlanul a magyar társadalom *vertikális differenciálódásának* része. A horizontális differenciáló-

dás, az életstílus-típológiák, a miliő alapú megközelítések (vö. Hradil 1983; 1987; 1995) fontos további kutatási irányt jelenthetnek, de elsősorban a fogyasztási szegmentálódás elemzése terén.⁶ A társadalmi szerkezet vizsgálatánál viszont az életstílus csoportok egyelőre valószínűleg nem „válthatják le” a hagyományos osztály-, illetve rétegződési modelleket.

IRODALOM

- Fábián Zoltán–Róbert Péter–Szívós Péter (1999): Anyagi-jóléti státuscsoportok társadalmi miliói. In: Kolosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport 1990. TÁRKI, Budapest.
- Fábián Zoltán–Kolosi Tamás–Róbert Péter (2000): Fogyasztási csoportok. TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 20. TÁRKI, Budapest.
- Collins, Randall (1979): *The Credential Society*. Academic Press, New York.
- Hradil, Stefan (1983): Die Ungleichheit der „Sozialen Lage”. In: Kreckel–Reinhard (szerk.) *Soziale Ungleichheiten. Soziale Welt. Sonderband 2*. Otto Schwarz und Co. Verlag, Göttingen. 101–118. old.
- Hradil, Stefan (1987): Sozialstrukturanalyse in einer fortgeschrittenen Gesellschaft. Von Klassen und Schichten zu Lagen und Milieus. Leske+Budrich, Opladen.
- Hradil, Stefan (1995): Régi fogalmak és új struktúrák. Miliő, szubkultúra és életsílus-kutatás a 80-as években. In: Andorka Rudolf–Stefan Hradil–Jules Peschar (szerk.): Társadalmi rétegződés. AULA, Budapest.
- Kolosi Tamás (1984): Státusz és réteg. Rétegződés-modell vizsgálat III. Társadalomtudományi Intézet, Budapest.
- Kolosi Tamás (1987): *Tagolt társadalom*. Gondolat, Budapest.
- Kolosi Tamás–Róbert Péter (é. n.): Az anyagi életstílus mérése. Kézirat.
- Róbert Péter (1986): Származás és mobilitás. Rétegződés-modell vizsgálat VII. Társadalomtudományi Intézet, Budapest.
- Róbert Péter (1994): Fogyasztás és életstílus a rendszerváltozás időszakában (1986–1992). INFO-Társadalomtudomány 28. szám.
- Róbert Péter (2000): Az életstílus meghatározottságának változása, 1982–1998. Szociológiai Szemle 2. szám.
- Sobel, Michael E. (1981): *Lifestyle and Social Structure: Concepts, Definitions, and Analyses*. Academic Press, New York.
- Szántó János–Tóka Gábor (1990): Az anyagi életkörülmények alakulása. In: Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport 1990. TÁRKI, Budapest.
- Utasi Ágnes (1984): Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. Rétegződés-modell vizsgálat V. Társadalomtudományi Intézet, Budapest.
- Veblen, Thorstein (1975): *A dologtalan osztály elmélete*. KJK., Budapest.

⁶ Ebben a vonatkozásban ld. Fábián–Róbert–Szívós (1999), Fábián–Kolosi–Róbert (2000), valamint ez utóbbi szerzők tanulmányát a Társadalmi riport 2000 kötetben.

Melléklet

M1. táblázat A háztartások tartós fogyasztási cikkeivel való ellátottsága 1993-ban és 1999-ben a háztartásfő foglalkozási csoportja szerint (%)

Foglalkozási csoport	Tartós fogyasztási cikkek							
	Auto- mata mosó- gép	Mély- hűtő	Mik- ro- hul- lámú sütő	Hifi- torony	Színes tv	Video- magnó	Sze- mélyi szá- mító- gép	Gép- kocsi
1993								
Vezető	84	77	42	30	95	60	26	65
Értelmiségi	79	68	28	29	90	43	18	55
Egyéb szellemi	69	60	24	15	85	40	9	40
Önálló iparos, ker., szolg.	69	76	22	23	86	50	12	68
Szakmunkás	52	65	12	12	77	35	6	42
Betanított munkás	33	53	6	7	66	23	2	26
Segédmunkás	26	45	6	3	51	16	1	9
Mezőgazdasági munkás	27	55	3	2	43	12	1	15
Mezőgazdasági önálló	37	72	8	17	63	33	2	49
Átlag	39	56	12	12	70	27	6	35
1999								
Vezető	78	78	65	49	95	66	28	68
Értelmiségi	79	69	55	34	94	57	28	55
Egyéb szellemi	64	61	42	16	85	43	16	40
Önálló iparos, ker., szolg.	74	80	61	27	94	69	26	78
Szakmunkás	50	68	36	16	88	45	8	43
Betanított munkás	26	58	18	9	75	26	3	26
Segédmunkás	14	45	9	3	61	18	1	10
Mezőgazdasági munkás	4	57	5	2	60	14	1	16
Mezőgazdasági önálló	48	75	38	22	64	37	9	60
Átlag	50	65	38	20	86	43	15	36

Forrás: Az 1993. évi adatok a KSH az évi Életmód és Időmérleg Felvételéből származnak.

M2. táblázat *Van-e a háztartás tulajdonában ingatlanvagyon? – az igen válaszok megoszlása, 1999 (%)*

A háztartások jellemzői	Mező- gazd. ingatlan	Másik lakó- ingatlan	Nyaráló	Építési telek
<i>A háztartásfő korcsoportja</i>				
35 év alatti	15	7	3	3
35–49 év	18	7	4	5
50–64 év	19	5	5	4
65 év feletti	16	3	4	1
<i>A háztartásfő gazdasági aktivitása</i>				
Dolgozik	18	8	5	5
Nyugdíjas	17	3	3	2
Rokkantnyugdíjas	17	1	5	2
Munkanélküli, szoc. segélyezett	11	5	2	3
<i>A háztartásfő foglalkozása</i>				
Vezető	19	17	11	5
Értelmiségi	9	9	11	7
Egyéb szellemi	14	5	7	4
Vállalkozó	26	11	7	7
Szakt munkás	14	4	4	3
Betanított munkás	17	3	1	3
Segéd munkás	11	2	–	1
Mezőgazdasági munkás	35	3	–	2
<i>Háztartástípus</i>				
Pár gyermek nélkül	22	5	6	2
Pár gyermekkel	20	8	4	6
Egyedülálló	9	3	3	2
Egy szülő gyermekkel	6	2	1	1
Többgenerációs	22	5	3	5
<i>Településtípus</i>				
Község	26	4	1	4
Város	20	7	2	3
Megyeszékhely	12	6	5	3
Főváros	2	5	10	3
<i>Egy háztartástagra jutó jövedelem (ötöd)</i>				
1. (legalsó) ötöd	11	1	1	4
2. ötöd	18	4	1	2
3. ötöd	20	3	3	2
4. ötöd	20	7	4	2
5. (legfelső) ötöd	17	11	9	8
<i>Átlag</i>	17	5	4	4
N	2020	2020	2021	2018

M3. táblázat *Van-e a háztartás tulajdonában ...? – az adott háztartásfelszerelési cikkel rendelkezők megoszlása, 1999 (%)*

A háztartások jellemzői	Hűtő- gép	Mély- hűtő	Ha- gyom. mosó- gép	Autom. mosó- gép	Mikro- hullámú sütő	Számi- tógép
<i>A háztartásfő korcsoportja</i>						
35 év alatti	94	61	41	58	46	19
35–49 év	97	69	42	65	48	27
50–64 év	96	70	53	49	40	12
65 év feletti	95	57	70	25	16	1
<i>A háztartásfő gazdasági aktivitása</i>						
Dolgozik	98	72	38	68	54	26
Nyugdíjas	95	60	67	29	21	3
Rokkantnyugdíjas	94	63	61	38	32	9
Munkanélküli, szoc. segélye- zett	89	46	57	36	22	7
<i>A háztartásfő foglalkozása</i>						
Vezető	99	73	23	83	63	36
Értelmiségi	99	64	18	83	69	43
Egyéb szellemi	99	67	35	70	52	20
Vállalkozó	97	68	36	71	59	37
Szakt munkás	98	71	52	53	41	12
Betanított munkás	95	61	68	31	23	2
Segéd munkás	92	47	71	22	14	3
Mezőgazdasági munkás	87	65	82	12	14	2
<i>Háztartástípus</i>						
Pár gyermek nélkül	97	72	60	45	34	6
Pár gyermekkel	98	74	42	65	53	27
Egyedülálló	92	45	57	31	24	9
Egy szülő gyermekkel	97	52	40	65	38	17
Többgenerációs	96	70	58	46	32	10
<i>Településtípus</i>						
Község	93	74	72	32	28	8
Város	96	64	57	46	43	13
Megyeszékhely	97	56	43	57	57	19
Főváros	99	58	20	77	80	26
<i>Egy háztartástagra jutó jöve- delem</i>						
1. (legalsó) ötöd	91	51	57	38	29	9
2. ötöd	96	65	62	41	27	10
3. ötöd	95	69	63	37	31	9
4. ötöd	98	70	52	52	38	14
5. (legfelső) ötöd	99	71	26	79	63	33
<i>Átlag</i>	96	65	51	50	38	15
N	2020	2022	2011	2019	2022	2020

M4. táblázat *Van-e a háztartás tulajdonában ...? – az adott „szabadidős” vagyontárgyakkal rendelkezők aránya, 1999 (%)*

A háztartások jellemzői	Színes tv	Videó	Hifitorony
<i>A háztartásfő korcsoportja</i>			
35 év alatti	89	57	32
35–49 év	91	63	30
50–64 év	86	39	18
65 év feletti	78	11	2
<i>A háztartásfő gazdasági aktivitása</i>			
Dolgozik	93	65	33
Nyugdíjas	80	14	4
Rokkantnyugdíjas	80	36	13
Munkanélküli, szoc. segélyezett	76	33	19
<i>A háztartásfő foglalkozása</i>			
Vezető	95	57	32
Értelmiségi	97	63	43
Egyéb szellemi	92	50	24
Vállalkozó	90	67	44
Szakmunkás	92	53	21
Betanított munkás	81	29	9
Segédmunkás	66	17	6
Mezőgazdasági munkás	69	20	5
<i>Háztartástípus</i>			
Pár gyermek nélkül	88	32	11
Pár gyermekkel	94	68	35
Egyedülálló	72	17	9
Egy szülő gyermekkel	91	48	20
Többgenerációs	86	42	17
<i>Településtípus</i>			
Község	80	36	11
Város	85	42	21
Megyeszékhely	90	40	25
Főváros	93	57	31
<i>Egy háztartástagra jutó jövedelem</i>			
1. (legalsó) ötöd	79	41	14
2. ötöd	81	37	18
3. ötöd	85	32	16
4. ötöd	90	39	19
5. (legfelső) ötöd	94	64	35
<i>Átlag</i>	86	43	20
N	2018	2021	2020

M5. táblázat *Van-e a háztartás tulajdonában ...? – az értékes műtárgyakkal, hangszerrel rendelkezők aránya, 1999* (%)*

A háztartások jellemzői	Megoszlás (%)
<i>A háztartásfő korcsoportja</i>	
35 év alatti	10
35–49 év	10
50–64 év	8
65 év feletti	5
<i>A háztartásfő gazdasági aktivitása</i>	
Dolgozik	11
Nyugdíjas	4
Rokkantsnyugdíjas	7
Munkanélküli, szoc. segélyezett	7
<i>A háztartásfő foglalkozása</i>	
Vezető	18
Értelmiségi	29
Egyéb szellemi	7
Vállalkozó	22
Szakt munkás	5
Betanított munkás	3
Segéd munkás	1
Mezőgazdasági munkás	2
<i>Háztartástípus</i>	
Pár gyermek nélkül	7
Pár gyermekkel	12
Egyedülálló	6
Egy szülő gyermekkel	3
Többgenerációs	6
<i>Településtípus</i>	
Község	5
Város	7
Megyeszékhely	11
Főváros	11
<i>Egy háztartástagra jutó jövedelem</i>	
1. (legalsó) ötöd	3
2. ötöd	6
3. ötöd	4
4. ötöd	6
5. (legfelső) ötöd	21
<i>Átlag</i>	8
N	2024

* A 100 ezer Ft-nál drágább gép, az értékes műtárgy, az 50 ezer Ft-nál drágább hangszer, a 100 ezer Ft-nál drágább sportfelszerelés közül legalább az egyikkel rendelkezik a háztartás.

M6. táblázat *Van-e a háztartás tulajdonában ...? – az adott járművel rendelkezők aránya, 1999 (%)*

A háztartás jellemzői	Személygépkocsi	Teherautó, traktor
<i>A háztartásfő korcsoportja</i>		
35 év alatti	38	5
35–49 év	50	4
50–64 év	40	3
65 év feletti	13	1
<i>A háztartásfő gazdasági aktivitása</i>		
Dolgozik	52	5
Nyugdíjas	18	1
Rokkantnyugdíjas	30	2
Munkanélküli, szoc. segélyezett	21	4
<i>A háztartásfő foglalkozása</i>		
Vezető	54	1
Értelmiségi	56	1
Egyéb szellemi	40	2
Vállalkozó	67	16
Szakmunkás	46	2
Betanított munkás	19	2
Segédmunkás	10	1
Mezőgazdasági munkás	18	3
<i>Háztartástípus</i>		
Pár gyermek nélkül	37	4
Pár gyermekkel	57	6
Egyedülálló	12	1
Egy szülő gyermekkel	13	–
Többgenerációs	36	2
<i>Településtípus</i>		
Község	35	5
Város	39	3
Megyeszékhely	33	2
Főváros	38	1
<i>Egy háztartástagra jutó jövedelem</i>		
1. (legalsó) ötöd	27	2
2. ötöd	31	3
3. ötöd	29	3
4. ötöd	35	5
5. (legfelső) ötöd	58	5
<i>Átlag</i>	36	3
N	2024	2021

M7. táblázat A háztartások ellátottsága kulturális javakkal (%)

A háztartások jellemzői	Van-e könyvük?	Van-e CD-jük?	Van-e hanglemezük?	Van-e magnó-kazettájuk?	Van-e videó-kazettájuk?
<i>Lakóhely</i>					
Község	80	11	22	53	37
Város	87	21	30	67	44
Megyeszékhely	92	25	46	68	45
Főváros	94	32	48	68	58
<i>Korcsoport (háztartásfő)</i>					
18–30 éves	94	36	23	83	63
31–40 éves	94	35	45	85	67
41–50 éves	94	29	41	80	64
51–60 éves	89	18	41	61	41
61–70 éves	78	4	25	37	16
71 és idősebb	71	2	16	19	6
<i>Iskola (háztartásfő)</i>					
8 általános alatt	55	–	8	15	4
8 általános	77	4	18	44	25
Szakmunkásképző	94	19	36	74	55
Szakközépiskola	97	36	48	83	67
Gimnázium	99	29	50	71	49
Főiskola	100	50	63	87	73
Egyetem	100	55	61	85	63
<i>Foglalkozás (háztartásfő)</i>					
Felső+középvezető	98	39	58	78	57
Értelmiségi	100	55	58	87	66
Középszintű szellemi	98	32	48	73	53
Önálló iparos+keresk.	94	47	45	78	68
Szakmunkás	96	21	41	74	55
Betanított+segédm.	76	7	17	45	27
Mezőgazdasági fizikai	70	5	13	38	26
<i>Egy főre jutó jövedelem</i>					
1. decilis	72	10	18	56	40
3. decilis	86	14	30	65	45
5. decilis	80	14	27	46	33
6. decilis	86	13	24	50	35
8. decilis	96	20	43	66	44
10. decilis	98	54	58	88	74
Átlag	87	21	34	62	45
N	2020	2019	2022	2021	2021

M8. táblázat A személyek kulturális fogyasztása I. (%)

A személyek jellemzői	Rendszeresen olvas		Olvas szak-könyvet	Az elmúlt 12 hónapban volt		
	újságot	könyvet		színház-ban	hangver-senyen	múze-umban
<i>Nem</i>						
Férfi	61	22	34	23	7	29
Nő	59	30	25	25	10	32
<i>Lakóhely</i>						
Község	59	19	21	13	5	19
Város	61	24	30	24	9	32
Megyeszékhely	68	35	35	32	11	38
Főváros	51	34	39	38	13	43
<i>Korcsoport</i>						
30 és fiatalabb	57	36	41	37	13	45
31–40 éves	59	25	38	28	10	39
41–50 éves	63	27	32	24	9	31
51–60 éves	63	22	26	20	7	28
61–70 éves	60	20	14	16	5	16
71 és idősebb	58	19	9	7	3	9
<i>Iskolai végzettség</i>						
8 általános alatt	46	8	3	3	–	3
8 általános	51	16	16	17	6	21
Szaktunskáképző	59	19	23	15	3	21
Szakközépkiskola	69	37	46	37	9	45
Gimnázium	68	44	42	39	14	47
Főiskola	77	53	68	52	20	66
Egyetem	83	66	80	58	44	75
<i>Foglalkozás</i>						
Felső+középvvezető	83	53	69	46	18	59
Értelmiségi	83	69	76	56	34	75
Középszintű szellemi	71	39	35	36	11	42
Önálló iparos +keresk.	65	22	38	35	10	42
Szaktunskás	60	22	29	19	4	25
Betanított+segéd-munkás	51	14	10	7	2	11
Mezőgazdasági fizikai	55	6	15	5	3	8
<i>Jövedelem</i>						
1. decilis	44	15	9	7	2	8
3. decilis	50	16	18	13	4	15
5. decilis	59	24	30	21	8	27
6. decilis	62	30	28	22	9	15
8. decilis	67	33	44	35	14	31
10. decilis	77	41	56	52	18	58
<i>Átlag</i>	60	26	29	24	9	31
N	3771	3776	3776	3761	3766	3763

M9. táblázat A személyek kulturális fogyasztása II. (% , átlagok)

A személyek jellemzői	Az elmúlt 12 hónapban volt			Az elmúlt 12 hónapban hányszor volt		
	mozi- ban	könyv- tárban	köny- vesbolt- ban	mozi- ban	könyv- tárban	köny- vesbolt- ban
<i>Nem</i>						
Férfi	31	20	46	6,4	11,6	7,0
Nő	25	23	52	5,6	12,0	8,2
<i>Lakóhely</i>						
Község	21	18	36	5,7	11,7	5,4
Város	26	24	53	5,7	14,7	7,9
Megyeszékhely	34	25	62	5,1	11,1	9,3
Főváros	38	22	59	7,4	8,7	8,4
<i>Korcsoport</i>						
30 és fiatalabb	68	44	73	7,5	13,3	9,0
31–40 éves	36	23	64	4,2	8,7	7,9
41–50 éves	17	18	56	3,4	10,2	7,2
51–60 éves	8	12	40	2,6	10,2	6,4
61–70 éves	5	8	23	1,9	12,2	5,5
71 és idősebb	1	7	13	1,2	19,7	3,4
<i>Iskola</i>						
8 általános alatt	2	2	6	1,4	13,3	3,3
8 általános	22	19	35	6,4	12,2	4,3
Szakmunkásképző	24	11	45	4,8	7,2	5,5
Szakközépiskola	42	29	78	7,8	9,3	8,9
Gimnázium	42	35	71	5,8	14,0	10,2
Főiskola	42	44	85	4,7	11,1	9,1
Egyetem	46	57	89	5,7	18,8	13,3
<i>Foglalkozás</i>						
Felső+középvezető	31	33	75	4,6	10,1	10,3
Értelmiségi	44	51	92	4,1	19,5	11,7
Középszintű szellemi	33	26	68	5,9	8,0	9,6
Önálló iparos +keresk.	41	18	62	5,6	11,0	6,8
Szakmunkás	24	12	49	5,0	5,3	5,3
Betanított+segédm.	12	9	29	4,3	8,6	4,5
Mezőgazdasági fizikai	6	5	15	6,4	7,3	3,1

Az M9. táblázat folytatása

A személyek jellemzői	Az elmúlt 12 hónapban volt			Az elmúlt 12 hónapban hányszor volt		
	mozi-ban	könyv-tárban	köny- vesbolt- ban	mozi-ban	könyv-tárban	köny- vesbolt- ban
<i>Jövedelem</i>						
1. decilis	8	7	19	3,5	10,3	4,2
3. decilis	16	12	28	4,4	8,6	3,9
5. decilis	19	18	50	4,8	11,0	5,8
6. decilis	28	19	53	4,9	13,8	5,6
8. decilis	40	33	67	6,2	13,8	10,1
10. decilis	55	40	77	7,1	11,8	10,7
<i>Átlag</i>	28	21	49	6,0	11,8	7,7
N	3757	3762	3760	1019	777	1807

Megjegyzés: A táblázatban szereplő átlagok eltérései nem szignifikánsak nemek szerint. A moziba járásra vonatkozó átlagok eltérései nem szignifikánsak foglalkozás szerint sem. A könyvtárba járásra vonatkozó átlagok eltérései nem szignifikánsak jövedelem szerint sem. Minden más átlag eltérései szignifikánsak.

M10. táblázat A személyek kulturális fogyasztása III. (átlagok)

A személyek jellemzői	Az elmúlt 12 hónapban hány alkalommal volt			Televíziónézés (percben)	
	színház-ban	múzeum-ban	hangver-senyen	hétköznap	hétvégén
<i>Nem</i>					
Férfi	3,4	2,8	2,6	149	204
Nő	2,9	2,4	2,4	154	199
<i>Lakóhely</i>					
Község	2,2	2,0	2,9	143	194
Város	2,8	2,8	2,6	152	202
Megyeszékhely	3,4	2,6	2,5	160	214
Főváros	3,8	2,9	2,0	159	201
<i>Korcsoport</i>					
30 és fiatalabb	3,1	2,5	2,1	148	224
31–40 éves	4,2	3,0	3,7	136	199
41–50 éves	2,7	2,4	2,0	139	190
51–60 éves	2,7	2,5	2,3	156	192
61–70 éves	2,6	2,4	2,4	171	200
71 és idősebb	2,5	2,1	2,8	173	188

Az M10. táblázat folytatása

A személyek jellemzői	Az elmúlt 12 hónapban hány alkalommal volt			Televíziónézés (percben)	
	színházban	múzeumban	hangversenyen	hétköznap	hétvégén
<i>Iskolai végzettség</i>					
8 általános alatt	1,7	1,4	..	165	192
8 általános	2,7	2,5	2,3	164	215
Szakmunkásképző	2,0	1,9	3,2	159	219
Szakközépiskola	3,3	2,5	2,0	144	195
Gimnázium	2,9	2,3	2,2	127	185
Főiskola	4,0	3,0	2,5	128	167
Egyetem	4,9	4,4	2,9	112	150
<i>Foglalkozás</i>					
Felső+középvezető	3,0	2,2	2,1	142	174
Értelmiségi	4,5	4,2	3,1	113	154
Középszintű szellemi	3,1	2,5	2,5	150	197
Önálló iparos+keresk.	3,8	2,9	1,4	126	162
Szakmunkás	2,1	2,2	3,1	159	213
Betanított+segédm.	1,9	1,7	1,8	168	216
Mezőgazdasági fizikai	2,6	2,1	1,4	135	169
<i>Jövedelem</i>					
1. decilis	1,7	1,9	1,2	158	289
3. decilis	2,0	1,6	2,3	169	206
5. decilis	2,9	1,9	2,5	168	211
6. decilis	2,4	2,4	2,8	149	209
8. decilis	2,9	3,0	2,7	140	201
10. decilis	4,1	3,4	2,4	124	182
<i>Átlag</i>	3,1	2,6	2,5	151	201
N	888	1131	310	3762	3761

Megjegyzés: A táblázatban szereplő átlagok eltérései nem szignifikánsak nemek szerint. A múzeumba járásra vonatkozó átlagok eltérései nem szignifikánsak életkor szerint sem. A hangversenyre járásra vonatkozó átlagok eltérései egyáltalán nem szignifikánsak.

M11. táblázat. *A vagyoni helyzet és a kulturális fogyasztás meghatározottsága. Több-változós elemzés.*

Magyarázó változók	A háztartások vagyoni hely- zete	A háztartások művelődési kiadásai	A személyek kulturális aktivitása
<i>Nem</i>			
Férfi	–	–	–
Nő	–	–	0,084
<i>Lakóhely</i>			
Község	–	–	–
Város	–0,031	–0,018	0,093
Megyeszékhely	–0,056	–0,039	0,091
Főváros	–0,023	0,021	0,063
<i>Korcsoport (háztartásfő)</i>			
30 éves és fiatalabb	0,139	0,066	0,234
31–40 éves	0,230	0,122	0,185
41–50 éves	0,299	0,155	0,111
51–60 éves	0,168	0,071	0,044
61–70 éves	0,078	0,095	0,038
71 éves és idősebb	–	–	–
<i>Iskolázottság (háztartásfő)</i>			
Legfeljebb 8 általános	–	–	–
Szakmunkásképző	0,070	–0,028	0,073
Szakközépiskola	0,122	0,028	0,218
Gimnázium	0,063	–0,010	0,189
Főiskola	0,101	0,002	0,239
Egyetem	0,263	0,233	0,283
<i>Foglalkozás (háztartásfő)</i>			
Vezető	0,065	0,040	0,090
Értelmiségi	0,049	0,009	0,175
Középszintű szellemi	0,007	0,003	0,149
Önálló vállalkozó	0,210	0,097	0,081
Szakmunkás	0,062	0,031	0,089
Szakképzetlen munkás	–0,001	–0,039	0,029
Mezőgazdasági fizikai	–	–	–
<i>Jövedelem</i>			
1. decilis	–	–	–
2. decilis	0,054	0,028	–0,013
3. decilis	0,119	0,018	–0,001
4. decilis	0,094	0,029	0,033
5. decilis	0,110	0,021	0,032

Az M11. táblázat folytatása

Magyarázó változók	A háztartások vagyoni hely- zete	A háztartások művelődési kiadásai	A személyek kulturális aktivitása
6. decilis	0,121	0,043	0,053
7. decilis	0,139	0,051	0,062
8. decilis	0,143	0,047	0,117
9. decilis	0,177	0,056	0,114
10. decilis	0,348	0,113	0,149
<i>Megmagyarázott szórás</i>	<i>38,3%</i>	<i>11,1%</i>	<i>54,8%</i>

Megjegyzés: A táblázatban a regressziós béta értékek szerepelnek. Szignifikancia: $p < 0,05$.
A statisztikailag szignifikáns hatások dőlt betűvel szedve.